

УДК 781.1

ДО ПИТАННЯ СТАНОВЛЕННЯ ПРОБЛЕМАТИКИ МУЗИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

Ковмір Н.В.

Київський національний університет культури і мистецтв

Статтю присвячено аналізу специфіки формування музичної психології. Зародження проблематики здійснюється в межах філософсько-естетичного та музикознавчого знання. Ключові питання музичної психології пов'язані з проблемами сприйняття твору, дослідженнями окремих музичних компонентів, звуку та його впливу на людину. Чимала роль відводиться обґрунтуванню психологічних вимірів виконавства. Актуальним питанням музичної психології є аналіз категорії «артистизм» та її складових компонентів, розробка якого сприяє формуванню високого рівня виконавської майстерності.

Ключові слова: музична психологія, естетика, виконавство, майстерність, артистизм.

Постановка проблеми. Одним з перспективних напрямків розвитку сучасного музикознавства є дослідження аспектів, пов'язаних із процесом виконання твору. Проте не меншу роль повинна займати й постать слухача, в комунікацію з яким вступає композитор за посередництвом виконавця. Питання, пов'язані з психологією виконавського та слухачького процесу, входять в сферу наукового інтересу музичної психології – галузі музикознавства, яка попри свою актуальність, залишається недостатньо розробленою, що й зумовлює звернення до даної проблематики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання артистизму, специфіки виконавської діяльності музиканта в контексті питань музичної психології ретельно досліджуються в роботі І. Єрґієва. Погляди античних та середньовічних авторів щодо впливу музичного мистецтва на людину представлені в роботі А. Тормахової. Становлення основних ідей музичної естетики аналізується в праці Д. Золтаї. Питання, пов'язані з психологією сприйняття, представлені в роботах Є. Назайкінського та В. Петрушина.

Виділення раніше не вирішених частин проблеми. Хоча музична психологія є самостійною сферою наукового знання, її розвиток тісно пов'язаний з іншими галузями – філософією, ес-

тетикою, основами фізіології та т.п. Дослідження специфіки становлення основного коло питань, представлених в музичній психології, дає можливість наочно отримати уявлення про її між-дисциплінарний характер.

Формулювання мети дослідження. Метою статті є аналіз особливостей формування проблематики музичної психології, що розкриває її універсальність.

Виклад основного матеріалу. Музичний твір є звуковим цілим, що постає перед слухачем крізь призму бачення виконавця. Комунікація в музиці, яка відбувається між композитором та публікою є складним процесом, що потребує ретельного вивчення. Адже в процесі створення художнього образу та донесення його до слухача може виникати ряд проблем, як технічного, так і психологічного характеру, вміння долати які, свідчить про рівень майстерності музиканта. Ці питання, а також ряд інших, пов'язаних з психологічними аспектами музичної мови та побудови творів становлять основу музичної психології. Розглянемо особливості становлення її основної проблематики.

Музична психологія як напрямок, що займається дослідженням впливу музики на людську психіку, має досить давні корені. Перші спроби обґрунтування музики розпочалися ще в міфо-

логічних оповіданнях. Вітчизняний автор А. Тор-махова зазначає: «Однією з спроб усвідомлення природи та значення музики стала антична міфологія, в якій були наявними два положення: 1) музика є проявом ворожої і нескореної природної сили; 2) музика є шляхом для підкорення цієї сили. Музика усвідомлюється як засіб впливу, інструмент. Від містично-магічного осягнення музики починається той етап її розвитку, коли людина розуміє значення різних музичних форм. Саме в античній міфології існує багато спроб обґрунтувати характерні особливості музики, її впливу на людину» [6, с. 80].

В. Петрушин зауважує, що витoki музичної психології пов'язані з філософською думкою. «Музична психологія як наука зародилась в надрах філософії, і античні мислителі, роздумуючи про загальні закони влаштування світопорядку і суспільного життя, зробили ряд важливих спостережень та висновків, що стосувались ролі та значення музики в суспільному житті» [5, с. 19]. Отже, певні уявлення про дію звукового цілого на людину відмічали мислителі античності. Так Дамон Афінський пропонував використовувати музику в якості інструменту виховання гідних громадян – він розглядає музику не як абстрактну систему звуків, а як грецьке мистецтво, де суто музичні елементи завжди дуже тісно пов'язані з текстом поетичного твору. Надалі ідея Дамона набуває розвитку в філософії Платона – відомого давньогрецького філософа. В своїй праці «Держава» мислитель прагне обґрунтувати думку стосовно можливості застосування музичного мистецтва в якості інструменту формування тих чи інших моральних якостей. Найбільш високою метою є виховання громадян, які б поєднували у собі найкращі риси характеру, задля чого знову ж таки стане у нагоді музика. «Платон стверджує, що мелодія і ритм найбільше захоплюють душу і спонукають людину наслідувати зразкам прекрасного, які дає йому музичне мистецтво. На думку Платона, могутність і сила держави безпосередньо залежать від того, яка музика в ньому звучить, які використовуються лади і ритми» [6, с. 81]. Отже музичні компоненти наділяються здатністю впливати на єдність громадян у полісі, на виховання рис характеру.

У вченні грецького мислителя Аристотеля також можна віднайти відображення ідеї застосування музики в якості дієвого чинника формування людської особистості. Філософ відстоює позицію зв'язку внутрішнього світу людини та мистецької практики. «Коли людина страждає від будь-якого хворобливого переживання, її душа відокремлюється від життя суспільства. Якщо ж у процесі глибокого морального переживання вона очищується, її душа піднімається від своєї приватної одиничності до загальності громадського життя» [6, с. 81]. На думку Платона та Аристотеля на людину впливає здебільшого не музичний твір як цілісне утворення, як певна даність, а скоріше його окремі компоненти. Мислителі прагнуть виділити музичні лади та інструменти, гра на яких буде створювати необхідне оброблення душі слухача. Вони наголошують на деструктивному впливі, який чинить гра на авлосі, розбурхуючи емоції та пробуджуючи діонісійське начало. Натомість набагато більш продуктивним є використання му-

зики вокально-інструментальної, як-от виконання поетичного твору, яке супроводжується грою на лірі. Аристотель приходив до висновку, що музика має бути обов'язковим компонентом навчання: «...Музика здатна вплинути на етичну сторону душі; і якщо музика має такі властивості, то, мабуть, вона повинна бути включена в число предметів виховання молоді» [1, с. 197].

Варто зазначити, що в цілому роздуми про музику за доби середньовіччя слідує тим самим шляхом, який запровадили античні автори. Музика аналізується, насамперед, як джерело досягнення певного морального ідеалу, благочестя, як інструмент виховання певних якостей. Власне вона входить до складу семи «вільних мистецтв», відтепер вона відноситься скоріше до сфери математичних знань, стає своєрідною наукою про числа. За доби середньовіччя утримується думка про можливість впливу музики на людську душу. Ряд мислителів, серед яких можна згадати Фому Аквінського, Августина Блаженного, Арібо Схоластика, вказували на те, що можна зрозуміти моральне у музиці, тому що вона дає своє благодіяння всім, включаючи і тих, хто мистецтва не розуміє. До того ж музичне мистецтво наділяється властивостями, пов'язаними з її символічним та алегоричним трактуванням. Д. Золтаї в своїй праці відмічає, що поступово розуміння музики модифікується, здійснюється відхід від онтологічності, орієнтованої на структури та вибір її як джерела передачі афекту [3].

Набагато більш значним періодом для становлення предмету музичної психології стає музично-теоретична думка доби бароко. Адже саме в цей час набуває найбільшого розвитку теорія афектів, яка була достатньо суперечливо трактованою різними теоретиками. В. Петрушин зазначає, що «теорія етосу, яку розробляли античні автори, згодом змінюється теорією афектів, в якій досліджувались можливості впливу на людину різних музичних творів у залежності від температу слухача» [5, с. 19–20]. Німецький теоретик та композитор Й. Кунау переконаний, що музика має етично-катарсичне значення, а завдяки афективному змісту вона справляє позитивний або негативний вплив на внутрішні спонукання душі, отже, безпосередньо на людську особистість. Афекти необхідним чином стосуються внутрішнього світу людини, що розвивається. Первинним змістом музичного твору є, як зазначає Д. Золтаї, зміст афекту, але він не повинен розчинитися у своїй предметній визначеності. За вираженими в музиці афектами визнається їх предметний світ, сама природа, що зрозуміла в її онтологічній однозначній об'єктивності. Теорія афектів мала велике значення: «вона обґрунтовує і естетично узагальнює нові принципи формування тієї музичної практики, в якій виражається зміст світу, що розвивається – насамперед провідну роль безпосередньо тональної мелодичної лінії, яка має емоційне навантаження, доступну для огляду з єдиного гармонічного центру ясність і розчленованість музичної форми, всезагальну зрозумілість і прямо затверджену антропоцентричність системи значення, що розповсюджується на всі елементи форми» [3, с. 239].

Варто відмітити, що власне музична психологія як самостійна галузь знання починаєть-

ся з праці Г. Гельмгольца «Вчення про слухові відчуття як фізіологічні основи теорії музики», в якій він розробив резонансну теорію слуху. Відповідно до його теорії, слухові відчуття виникають у нас завдяки резонуванню внутрішніх органів слуху у відповідь на зовнішні впливи. Гельмгольц встановив, що велику роль у формуванні слухових відношень відіграють процеси частотного аналізу звукового спектру. Видатний радянський музикознавець Є. Назайкінський відмічає досягнення Г. Гельмгольца в сфері музичної психології: «Була розроблена резонансна теорія слуху, що послугувала поштовхом для наступного розвитку фізіологічної та музичної акустики. На основі отриманих відомостей вчений робить ряд висновків та припущень про природні передумови розрізнення музичних та немусичних звуків, консонансу та дисонансу, обґрунтовує поняття спорідненості звуків, аналізує з цієї точки зору деякі тенденції історичної еволюції ладогармонічної системи, мажору і мінору» [4, с. 14].

Власне розробки Гельмгольца, а також таких теоретиків як К. Штумпф, М. Майер, Г. Ревеш та В. Келер стали значним підґрунтям для формування сучасної музичної психології. Так в розробках К. Штумпфа здійснюється подальший аналіз проблем, пов'язаних зі слухом. Він прийшов до висновку, що вирішальні ознаки консонантності слід шукати у відчутті злиття звуків. «При розмежуванні консонансів і дисонансів величезну роль, як показують сучасні дослідження, відіграє їх зв'язок з історично сформованою в музиці звуковисотною системою, тобто власне елементами музичної мови. Але тут важливіше відзначити інше. Трохи перемістивши акценти з акустико-фізіологічного аспекту на психологічний, Штумпф все ж залишається в межах, окреслених Гельмгольцом» [4, с. 16]. Завдяки діяльності Штумпфа формується напрямок тонпсихології – експериментальної психології слуху.

Серед кола питань, які розробляв Штумпф, був аналіз музичного розвитку дітей, спостереження за особливостями сприйняття висоти і тембру звуків і інтервалів, особливої уваги він приділяв дослідженню окремих ізольованих співзвуч. Є. Назайкінський звертає увагу на ті здобутки в сфері музичної психології, які відбувались завдяки діяльності послідовників К. Штумпфа. «Г. Ревеш, відстоював ідею про єдність музикальності, про незвідність її до окремих найпростіших «здібностей», в своїх роботах основну увагу приділив аналізу якраз цих останніх – звуковисотній чутливості, розмежуванню інтервального і тембрового компонентів висоти і т. п. В. Келер, який пізніше повністю перейшов на позиції цілісності, починає свою діяльність з уважного вивчення закономірностей слухання окремих звуків мови (розвиток теорії мовних формант), особливостей сприйняття висоти і інших властивостей музичного звука» [4, с. 17]. Ідеї та висновки цих представників були потім розвинені дослідниками різних напрямків музичної психології.

Проблема музичного сприйняття досить тривалий час досліджувалася у зв'язку з відчуттями в контексті філософсько-естетичних та музично-теоретичних робіт. В ранній період вказувалося, що сприйняття є сумою відчуттів, які відображають різні властивості об'єкта. Проте згодом

методика дослідження слуху еволюціонувала і тепер може бути використана при вивченні диференційованості сприйняття та всієї сукупності пов'язаних з цим явищ. «Яким чином в суцільному звуковому потоці слух виділяє важливі в музично-смысловому плані окремі властивості і сторони цілого, що в самому звуковому матеріалі дає таку можливість, які форми музичної діяльності, що сприяють розвитку диференційованого сприйняття, – для вирішення подібних питань методи психології слуху дають непогану базу» [4, с. 22].

Досить значні досягнення стосовно формування теорії музики як мистецтва, що обґрунтоване законами музичного сприйняття, пов'язані з працею «Музична психологія» Е. Курта, в якій він використовує дані загальної психології для аналізу найрізноманітніших явищ музичної творчості. В його науковий інтерес потрапляє проблема виконання твору та його сприйняття. Цінним загальним положенням, що принижує всі розділи книги, є положення про цілісність музичного сприйняття. Вказуючи на позитивні аспекти теорії Курта, Є. Назайкінський характеризує його здобутки наступним чином: «Обґрунтовуючи ідею специфічності музичного простору, як простору музичних сприймань, відчуттів і уявлень, Курт вніс багато нового в розуміння просторових асоціацій в сприйнятті музики. Як чуйний музикант і теоретик, Курт глибоко розкриває реальні закономірності музики і її сприйняття. Він застерігає від надмірно прямолінійних уподібнень музичного та позамузичного, гаряче відстоює думку про специфічність музичних засобів і законів організації» [4, с. 28].

Серед кола питань, які мають найбільшу значимість в контексті музичної теорії та практики сьогодення, можна згадати наступні: 1) рекомендації щодо адекватної передачі композиторського задуму виконавцем-інструменталістом, вокалістом чи диригентом; 2) вивчення законів сприйняття музики та специфіки виконавської діяльності; 3) питання раннього виявлення та розвитку музичних здібностей; 4) психологічні аспекти музичного навчання та виховання; 5) психологія музичної пропаганди та музично-критичної діяльності; 6) музична психотерапія. Так однією з останніх робіт українських музикознавців, присвячених проблемам музичної психології, є дослідження І. Єрґієва. Головним аспектом наукового інтересу даного автора є категорія «артистизм», розуміння якої пов'язане з аналізом декількох понять, насамперед таких, як: «діяльність, майстерність, творчість, віртуозність, рух (локомоції), сприйняття, естетика, враження, перетворення-перевтілення» [2, с. 344].

Висунута гіпотеза перспективного майбутнього для наукової категорії «артистизм». Ця ціннісно-смыслова категорія належить до найближчого майбутнього часу музикознавчого знання. На думку І. Єрґієва можна виділити ряд компонентів, що є складниками артистизму. Це і аспекти, пов'язані з сприйняттям, виконавством, прочитанням мистецького твору та його живим втіленням в процесі музичної діяльності. «1) творче сприйняття світу, музики (музичного твору), інформації; 2) виконавська художня техніка гри на інструменті музичного твору: напруга (переживання, душевність, відчуження,

естетико-інтелектуальна емоційність, емоційні переключання, психотехніка в цілому), актуалізація (виконавський тонус, актуальна інтонація), спрямовані на екстеріоризацію внутрішніх переживань-перетворень у звукоінтонації; 3) живе одухотворене оформлення образного змісту музичного твору (психосемантика + кінесика): втілення-перевтілення (перетворення), образна художність, міміка (вираз очей, лицьова експресія), жестикуляція, візуалізація, сценічний рух, цілісне створення образу, які сприяють виникненню гри-вистави на музичному інструменті» [2, с. 346]. Отже, можна зазначити, що перераховані чинники артистизму допомагають актуалізувати вимоги, що висувуються пе-

ред сучасними виконавцями та сприяють формуванню високого рівня майстерності.

Висновки. Музична психологія є напрямком, формування якого було тісно пов'язане з досягненнями інших галузей наукового знання. Зародження її основних ідей проходило у літературі філософсько-естетичного та музикознавчого спрямування. З XIX століття даний напрямок починає своє формування у якості самостійної дисципліни, внаслідок чого в її руслі виникає ряд відгалужень. На даний момент музична психологія залишається одним з найбільш перспективних напрямків сучасних розмислів про мистецтво та демонструє високий рівень наукового обґрунтування в українському музикознавстві.

Список літератури:

1. Античная музыкальная эстетика. – М., 1960. – 304 с.
2. Єрґієв І.Д. Артистичний універсум музиканта-інструменталіста кінця XX – початку XXI століття. Дис. на здобуття наук. ступеня докт. мистецтвознавства. – Одеса, 2016. – 452 с.
3. Золтаи Д. Этнос и аффект. История философской музыкальной эстетики от зарождения до Гегеля. – М.: Прогресс, 1977. – 371 с.
4. Назайкинский Е. О психологии музыкального восприятия. – М.: Музыка, 1972. – 384 с.
5. Петрушин В. Музыкальная психология. -2-е изд. – М.: Академический проект, Трикста, 2008. – 400 с.
6. Тормахова А. Музыка як об'єкт естетичних досліджень доби античності та середньовіччя // Вісник Прикарпатського університету. Філософські і психологічні науки. Випуск X. – Івано-Франківськ: ВДВ ЦІТ, 2007. – С. 79–84.

Ковмир Н.В.

Киевский национальный университет культуры и искусств

К ВОПРОСУ СТАНОВЛЕНИЯ ПРОБЛЕМАТИКИ МУЗЫКАЛЬНОЙ ПСИХОЛОГИИ

Аннотация

Статья посвящена анализу специфики формирования музыкальной психологии. Зарождение ее проблематики осуществляется в пределах философско-эстетического и музыковедческого знаний. Ключевые вопросы музыкальной психологии связаны с проблемами восприятия произведения, исследованиями отдельных музыкальных компонентов, звука и его воздействия на человека. Немалая роль отводится обоснованию психологических измерений исполнительства. Актуальным вопросом музыкальной психологии является анализ категории «артистизм» и ее составляющих компонентов, разработка которого способствует формированию высокого уровня исполнительского мастерства.

Ключевые слова: музыкальная психология, эстетика, исполнение, мастерство, артистизм.

Kovmir N.V.

Kyiv National University of Culture and Arts

TO THE QUESTION OF THE FORMATION PROBLEMS OF MUSICAL PSYCHOLOGY

Summary

The article is devoted to the analysis of the specifics of the formation of musical psychology. The origin of problems is carried out within the limits of philosophical, aesthetic and musicological knowledge. Key issues of musical psychology are related to the problems of perception of a work, studies of certain musical components, such as sound and its impact on a person. A considerable role is assigned to the substantiation of the psychological dimensions of performance. The urgent issues of musical psychology are the analysis of the category of «artistry» and its components, the development of which contributes to the formation of a high level of performing skills.

Keywords: musical psychology, aesthetics, performing, craftsmanship, artistry.